

מדיניות הפיגועים של החמאס – ג'יהאד בכל מחיר או מדיניות מחושבת?

על אף העובדה שבחמאס קיימת החלטה אסטרטגית לבצע פיגועים בכל עת, הרי שבכפועל מדיניות הפיגועים של התנועה היא פונקציה של שני גורמים: עמדתה של הרשות הפלסטינית ועמדתה של דעת הקהל הפלסטינית. כאשר קיימת בציבור הפלסטיני תמיכה נרחבת בפיגועים, ומדיניותה של הרשות הפלסטינית ביחס לחמאס היא אוהדת, תנוע המטוטלת של מדיניות הפיגועים לכיוון ההקצנה האלימה. אך כאשר קיימת אי-תמיכה ציבורית במדיניות הפיגועים של החמאס, והרשות הפלסטינית נוקטת מדיניות של כפייה ושל עימות עם החמאס, יביא הדבר להפסקה בפיגועים

סא"ל אודי לוי

הסתירה המהותית שבין התהליך המדיני לאמנת התנועה. התהליך המדיני, שהחל בוועידת מדריד, נתפס בעיני החמאס כאיום בעל היבטים קיומיים. המציאות שבה מוצאת את עצמה התנועה מאז אותה ועידה הופכת את הפער בין

היעדים האידיאולוגיים לפרקטיקה היומיומית לבלתי נסבלת, שכן היא מסכנת את מימוש מטרותיה ארוכות הטווח. ניתן היה איפוא להעריך שתגובת החמאס להתפתחויות המדיניות תביא לכך שהיא תנקוט את כל האמצעים העומדים לרשותה כדי להביא להפסקת התהליך המדיני. השאלה המרכזית היא האם

היגיון זה הוא אכן הבסיס למדיניות הפיגועים של החמאס. ובמילים אחרות: האם תנועת החמאס נוקטת מדיניות של "תפוס כפי יכולתך" ומבצעת פיגועים בכל עת שהדבר מתאפשר לה בלי להפעיל שיקול מדיני כלשהו? האם פיגועי החמאס נועדו בכל תנאי להביא להפסקתו של התהליך

הטענה הרווחת כיום אצל מרבית החוקרים הן במודיעין והן באקדמיה היא כי תנועת החמאס מבקשת באמצעות פיגועי הטרור להכשיל את התהליך המדיני, וכי מדיניות הפיגועים של החמאס היא אך ורק פונקציה של יכולת. על-פי אותה

גישה נובעת מדיניות הפיגועים של החמאס בראש ובראשונה מהאידיאולוגיה הקיצונית של התנועה, הגורסת כי יש להשמיד את מדינת ישראל ולהקים על חורבותיה

מדינה איסלאמית. טענה זו מתבססת

על הצידוק האידיאולוגי, כפי שמופיע באמנת החמאס, המגדירה את הג'יהאד נגד ישראל כאמצעי המרכזי להשגת מטרה זו.

טענה זו זוכה לתמיכה נוכח

ניתן לקבוע שמדיניות הפיגועים של החמאס היא פונקציה של אילוצים, של תכתיבים ושל פשרה פנים-ארגונית. הפשרה היא בעיקר בין גורמי הפנים לגורמי החוץ בתנועה

חוקר במטה
ללוחמה בטרור

המדיני?

טענתי היא כי אין הדבר כך, וכי תנועת החמאס מנהלת מדיניות פיגועים רציונלית, המושפעת משיקולי עלות-תועלת ולא מגישה של "תפוס כפי יכולתך". יתר על כן, פיגועיה של החמאס לא נועדו בהכרח לחבל בתהליך המדיני, אלא יש לבחון אותם בקונטקסט של שיקולים אחרים, ובהם מאבקי כוח פנים-ארגוניים ומאבקים נגד הרשות הפלסטינית על מעמד בחברה הפלסטינית.

מעבר לאספקטים האידיאולוגיים, שהשפעתם מוגבלת, משמש הג'יהאד מכשיר להשגת מטרות פוליטיות, ובהיבטים מסוימים הוא משמש אליבי לתנועה, מרחב תמרון וחוסן מוסרי לסטיותה בסוגיות השונות. מדיניות הפיגועים של החמאס היא איפוא פונקציה של מדיניות מוכתבת ומושכלת. מרכיב היכולת מהווה אלמנט במכלול השיקולים, אך בהחלט לא האלמנט המכריע.

לטענתי ניתן לקבוע שמדיניות הפיגועים של החמאס היא פונקציה של אילוצים, של תכתיבים ושל פשרה פנים-ארגונית. הפשרה היא בעיקר בין גורמי הפנים לגורמי החוץ בתנועה. בעוד שגורמי הפנים מונעים על-ידי אינטרסים לאומיים פנים-פלסטיניים ומאינטרסים אישיים – ולכן מושפעים מדעת הקהל הפלסטינית ומהיחסים עם הרשות הפלסטינית – הרי גורמי החוץ בתנועה מונעים מאינטרסים אישיים ופאן-אסלאמיים ומושפעים בעיקר מהתלות בפטרוניהם במפרץ הפרסי. מנהיגי החוץ בתנועה אומנם נהנים ממעמד בכיר יותר מאשר מנהיגי הפנים, אך ההחלטה על מדיניות הפיגועים היא תמיד פשרה בין עמדותיהם של שני הגורמים. כאשר גורמי הפנים לוחצים למיתון העמדות, אכן ניכרת התמתנות במדיניות הפיגועים.

חשוב להדגיש: כאשר אני טוען כי תנועת החמאס מנהלת

מדיניות פיגועים רציונלית, אין בכך משום מתן לגיטימציה כלשהי למעשי התנועה, שהם נפשעים לפי כל קנה-מידה מוסרי. כל כוונתי היא לטעון שלא רק שיקולים אידיאולוגיים מניעים את מנהיגי התנועה, אלא גם שיקולים מטריאליים. ניהול מדיניות פיגועים לפי שיקולים ארציים סותר למעשה את מטרותיה האידיאולוגיות של התנועה, שכן באמנת החמאס הוגדר הג'יהאד נגד ישראל כחובה אישית על כל מוסלמי וכאמצעי היחיד שיביא לשחרור פלסטין¹. אילו אכן הייתה האידיאולוגיה הגורם המרכזי המשפיע על קבלת החלטות, ניתן היה לצפות למאמץ עקבי ומתמשך לבצע פיגועים. בפועל קל להתרשם שתנועת החמאס אינה מבצעת פיגועים באופן רצוף ומתמשך, וכי לא רק קשיים מבצעיים והצלחות של השב"כ הישראלי עומדים מאחורי הפסקות אלה.

מי שמייחסים את ההפוגות בפיגועי החמאס אך ורק לפעולות הסיכול של ישראל ושל הרשות הפלסטינית, ראוי לו שיזכור שמעוזי הפעולה של התנועה בתוך שטחי הרשות הפלסטינית מעולם לא נפגעו פגיעה של ממש, וכי כל פעולת סיכול מוצלחת של ישראל נוגעת בדרך כלל לשוליים של התנועה.

יתר על כן, ישנם שני שיקולים מרכזיים, שיש בהם כדי להסביר מדוע תימנע תנועת החמאס מלממש את הג'יהאד לפי העיקרון של "תפוס כפי יכולתך":

1. אם תחליט תנועת החמאס להוציא אל הפועל פיגועים כל אימת שהדבר יתאפשר לה מבחינה מבצעית, היא תעלה על מסלול של עימות עם הרשות הפלסטינית ותפגע ביכולת ההישרדות שלה. הסיבה: רצף של פיגועים

מדיניות הפיגועים של החמאס – ג'יהאד בכל מחיר או מדיניות מחושבת?

376 תוצאות

יהרוס לחלוטין את התהליך המדיני, שהינו אינטרס מובנה של הרשות הפלסטינית.

2. פיגועים ללא הבחנה יביאו לפגיעה בעם הפלסטיני, שכן ישראל צפויה להגיב בסגר ממושך ובהפסקת התהליך של החזרת השטחים לידיים פלסטיניות. כתוצאה מכך עשוי הציבור הפלסטיני לראות בחמאס את מקור צרותיו – מה שעלול לפגוע באופן מהותי ביכולת החמאס לממש את מטרותיה האסטרטגיות.

המסקנה היא איפוא, שמעבר לאידיאולוגיית הג'יהאד קיימים גם אילוצים ארציים, שיש בהם כדי להשפיע על מדיניות הפיגועים. זו גם הסיבה מדוע מנהיגי החמאס מדגישים שעל אף העובדה שלביצוע הג'יהאד יש ערך רב מבחינת התנועה, הוא מותנה באילוצים שונים ובלחצים המופעלים על התנועה.²

הרתיעה מפני ניהול מלחמת ג'יהאד בכל מחיר באה לידי ביטוי גם בהצהרות של ראשי החמאס בדבר נכונותם להגיע להסכם הפסקת אש עם ישראל.³ ההלכה האיסלאמית אומנם מאפשרת במקרים חריגים להגיע להפסקת אש עם האויב⁴ (כפי שעשה הנביא מוחמד כשחתם על הסכם כזה עם בני שבט קורייש בשנת 628 לספירה) – אך רק בעיתות מצוקה. ואכן הצעות החמאס לישראל להגיע להפסקת אש (שאותה מותר לצד המוסלמי להפר ברגע שימצא זאת לנכון) באו לרוב בעיתות של תחושת סכנה ממשית לקיומה של התנועה. כך, למשל, לאחר פיגועי פברואר-מארס 1996 עלתה הדרישה להפסקת אש עם ישראל. הסביר חליל נופל, לשעבר מפקד גדודי אל-קסאם בעזה: "הפסקת ההתקפות המזוינות הינה

דרישה הכרחית. למאבק המזוין כעת השפעות שליליות על המטרה הפלסטינית".⁵ לאחר הפיגוע בדיזנגוף בתל-אביב אמר אחמד יאסין, כי תנועת החמאס הגיעה למסקנה כי ההתנגדות למציאות הקיימת בשטח תוביל למלחמת אחים, ולכן יש לתת סיכוי לשלום.⁶

מכלל הדברים שהובאו עד כה ניתן להסיק כי תנועת החמאס אינה נוקטת מדיניות של פיגועים בכל מחיר, אלא שיקולי עלות-תועלת מסתתרים מאחורי מדיניותה. אם אכן כך הם פני הדברים, עולה הצורך לבנות מודל שיסביר את מאפייניה של מדיניות הפיגועים של התנועה. טענתי בהקשר זה היא ששני משתנים מרכזיים משפיעים יותר מכול על דפוסי קבלת ההחלטות בחמאס: דעת הקהל הפלסטינית והיחסים עם הרשות הפלסטינית.

אם נכונה גישה זו, הרי שיש לראות ירידה במספר הפיגועים כל אימת שדעת הקהל הפלסטינית או הרשות הפלסטינית מתנגדות להם. לעומת זאת, כאשר מסיבה כלשהי דעת הקהל תומכת בביצוע פיגועים, והרשות משרתת "אור ירוק" או חוסר תגובה, ניתן להניח כי כמות הפיגועים תגדל, ובכללם כמות הפיגועים הקשים.

על עמדת הציבור הפלסטיני – שהיא מבחינתנו המשתנה הבלתי תלוי הראשון – לומדים ראשי החמאס מתוך סקרי דעת קהל, מתוצאות בחירות לארגונים ולמוסדות שונים בשטחים וממידת השתתפותו של הציבור הפלסטיני בהפגנות תמיכה והזדהות עם התנועה. אומנם הפגנות תמיכה אינן מדד מדויק לבחינת כוחה של תנועה, אך יש בהן כדי לתת למנהיגים תחושה אם המדיניות שהם נוקטים אכן נהנית מתמיכת הציבור. לדוגמא, קיים הבדל מהותי בין

עצרת של התנועה בעזה, שאליה מגיעים כ-50 אלף איש, וביניהם אנשי הרשות הפלסטינית ובכירים במנגנוני הביטחון, ושבמהלכה מושמעות הצהרות מתלהמות בזכות הטרור בערי ישראל, לבין כינוס שאליו באים עשרות פעילים בלבד, בעוד מנגנוני הביטחון הפלסטיניים מזהירים מראש את המשתתפים לבל ישאו נאומים מתלהמים. ניתן לקבוע, כי כאשר מתאפשר לחמאס לערוך כינוסים גדולים ללא התערבות השלטונות, מצביע הדבר על התחזקות מעמדה של התנועה, ולהפך.

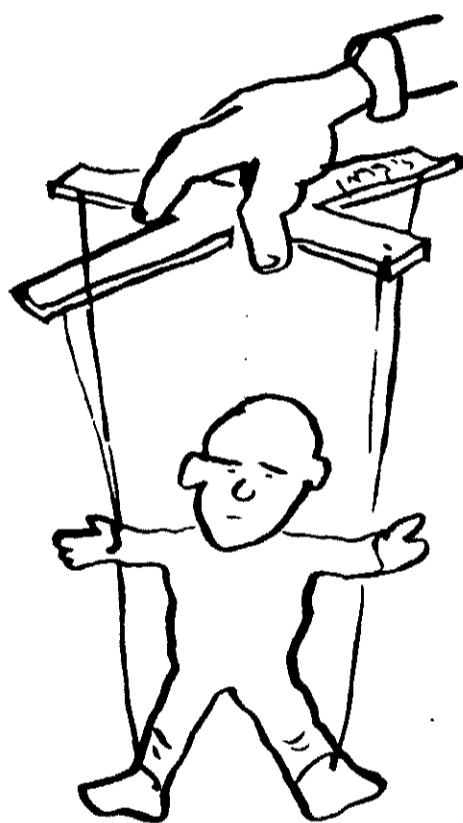
חיבור של כל שלושת המרכיבים האלה – סקרים, בחירות והשתתפות בעצרות – בנקודות זמן שונות מאפשר לבנות סרגל לבחינת עמדתה של דעת קהל הפלסטינית ביחס למדיניות הפיגועים של החמאס. סרגל זה נע על הרצף שבין תמיכה נרחבת להתנגדות נחרצת.

המשתנה הבלתי תלוי השני, שיש לו משמעות מכרעת על מדיניות הפיגועים של החמאס, הוא מערכת היחסים בין החמאס לרשות הפלסטינית. גם כאן, בדומה למשתנה הבלתי תלוי הקודם שהוזכר – דעת הקהל – ניתן לבנות סרגל מדידה.

מתי שטיינברג טוען כי מאז כינונה של תנועת החמאס אימץ ערפאת דוקטרינת התמודדות מולה הכוללת שלושה מרכיבים:

1. חיבוק דוב. מאז כינוס המל"פ ה-18 באלג'יריה ב-1987 מבקש ערפאת לפתוח את שערי אש"ף בפני נציגי הזרם האיסלאמי. בכך ביקש ליצור רושם שאש"ף מייצג את כל גוני הקשת הפוליטית הפלסטינית.

2. איגוף רדיקלי. ערפאת עודד הקמת גופים איסלאמיים מתחרים במטרה להחליש את החמאס. כך הקים

במדיניות התנועה לבין היחסים בינה לרשות הפלסטינית. מדובר ביחסים דינמיים, שבהם התמיכה של דעת הקהל מושפעת ממדיניות התנועה ולהפך. כאשר דעת הקהל תומכת בחמאס, בא הדבר על חשבון הרשות הפלסטינית ומקשה עליה לנקוט מדיניות של כפייה. כאשר דעת הקהל מתנגדת לחמאס, קל יותר לרשות הפלסטינית לנקוט מדיניות של כפייה כלפי החמאס. וכך גם באשר לחמאס: כאשר דעת הקהל תומכת בה, קל לה יותר לנקוט מדיניות הקרובה להתעלמות מהרשות הפלסטינית, ואילו כאשר דעת הקהל מתנגדת או אינה תומכת באופן נלהב, תעדיף תנועת החמאס לנקוט מדיניות של דיאלוג. עתה לא נותר אלא לבחון כיצד השפיע כל אחד ממצבים אלה על מדיניות הפיגועים של החמאס.

בחינה של פרמטרים אלה לאורך חמש השנים שבין הסכם אוסלו (ספטמבר 1993) להסכם ואי (אוקטובר 1998) מראה כי על אף העובדה שבחמאס קיימת החלטה אסטרטגית לבצע פיגועים בכל עת, הרי שבפועל קיימת מדיניות של פיגועים, שהיא פונקציה של שני המשתנים הבלתי תלויים שהוזכרו לעיל: יחסה של הרשות הפלסטינית

בשנות ה-80 את פלוגות הג'יהאד האיסלאמי כגוף שיתחרה באחים המוסלמים.

3. עימות ותחרות. ניהול מאבק עיקש על מאחזים ציבוריים ברחוב הפלסטיני, כגון איגודים מקצועיים, מועצות סטודנטים ואיגודי פועלים.⁷

באשר לדפוסי ההתנהגות האפשריים של החמאס ביחס לרשות הפלסטינית – אלה נעים מחד גיסא על הציר שבין פעילות לגאלית לבלתי לגאלית ומאידך גיסא על הציר שבין השתתפות מוסדית לבין פעילות חוץ מוסדית. ככלל, מדיניות החמאס היא שלא ללכת לקצוות, דהיינו לא להכיר הכרה מלאה ברשות הפלסטינית, אך גם לא להגיע לעימות חסר דפוסי יחסים בין החמאס לרשות הפלסטינית: עימות מבוקר – בעיקר באמצעות הפגנות; אי-הכרה במוסדות השלטון והחרמתם; ניהול דיאלוג מתמשך במטרה לשמר את הסטטוס קוו. עם זאת יש להדגיש כי ייתכנו מצבי ביניים ביחסים, ואין מדובר בטריכוטומיה ברורה ומוגדרת.

עתה, לאחר שהוצגו הפרמטרים השונים, ניתן לבנות טבלה שתנסה לתאר מצבים אפשריים ביחסים שבין החמאס

מדיניות הרשות הפלסטינית ביחס לחמאס	תגובת החמאס למדיניות הרשות הפלסטינית
כפייה	התעלמות
כפייה	עימות
כפייה	דיאלוג
קואופטציה (שילוב)	התעלמות
קואופטציה	עימות
קואופטציה	דיאלוג
התעלמות	התעלמות
התעלמות	עימות
התעלמות	דיאלוג

הערה: הנתונים על היקף הפיגועים וסוגיהם נלקחו ממחלקת ההיסטוריה בצה"ל

לרשות הפלסטינית: כאמור, ייתכנו מצבי ביניים. מדובר בעיקר בשילוב בין אמצעי כפייה והידברות מצד הרשות הפלסטינית ובשילוב של דיאלוג והתעלמות מצד החמאס. בכל מקרה הגורם הקובע יהיה הדומיננטיות של מרכיב אחד במדיניות ביחס לאחרים. לבחינת מדיניות הפיגועים של החמאס יש לשלב בתוך טבלת היחסים בין הרשות הפלסטינית לחמאס גם את משתנה דעת הקהל. באופן עקרוני יכולות להיות שלוש רמות תמיכה בתנועה: גבוהה, בינונית ונמוכה. אולם אם נתבונן לעומק נראה כי קיים קשר הדוק בין רמת התמיכה של הציבור

ועמדתה של דעת הקהל. אם ניקח גרף מאוזן, כאשר בקוטב אחד נציב מדיניות של אלימות מוקצנת, קרי ביצוע פיגועים קשים ביותר ובהיקף נרחב, ואילו בצד השני נציב מדיניות מוקצנת של מתינות, דהיינו הפסקה מוחלטת של פיגועים לפרק זמן נתון, הרי שנוכל לראות כי ההחלטה היכן יעבור הסמן לאורך הגרף מושפעת משני המשתנים שהוצגו בפתיחה. במילים מפורשות יותר: כאשר דעת הקהל הפלסטינית תומכת בפיגועים, ומדיניותה של הרשות הפלסטינית ביחס לחמאס היא של קואופטציה, ללא נקיטת סנקציות, תנוע המטוטלת של מדיניות הפיגועים לכיוון ההקצנה האלימה. לעומת זאת, כאשר אין תמיכה ציבורית

מדיניות הפיגועים של החמאס

מדיניות פיגועים		יחסי רש"פ-חמאס		דעת הקהל	תאריך
היקף	סוג	עמדת החמאס	עמדת הרש"פ		
154	פיגועים נגד חיילים ומתנחלים במתווה של התאבדות, מטען, ירי וחטיפה	התעלמות	קואופטציה	תמיכה	ספטמבר 1993 - ינואר 1994. חתימה על הסכם אוסלו
113	פיגועי התאבדות נגד יעדים אזרחיים בתחומי מדינת ישראל	התעלמות	קואופטציה	תמיכה (רבה)	פברואר-אפריל 1994. הטבח במערת המכפלה
18	פיגועי ירי ספורדיים ברצועה ובגדה	התעלמות (מסויגת)	כפייה (מעצרים) מסויגת	התנגדות	מאי-יוני 1994. הסכם קהיר
85	ניסוי וטעייה נגד "מטרות לגיטימיות" (ירושלים, חטיפה, חיילים ומתנחלים)	התעלמות	קואופטציה	תמיכה	יולי-אוקטובר 1994. התבססות הרשות הפלסטינית
100	פיגועי התאבדות ופיגועי קונסנזוס: יעדים בירושלים, מתנחלים וחיילים	מחאה ודיאלוג (חלקי)	כפייה	תמיכה	נובמבר-דצמבר 1994. אירועי מסגד פלסטין
8	פיגועי ירי ספורדיים ברצועה ובגדה	דיאלוג	כפייה (איום על תשתית הדעווה - גיוס החברים)	התנגדות	ינואר-מארס 1995. הפיגוע בבית-ליד
45	פיגועי ירי ומטען, פיגוע התאבדות בצומת נצרים	דיאלוג ומחאה	כפייה וקואופטציה	התנגדות	אפריל-מאי 1995. מותו של כמאל כחיל
34	פיגועי התאבדות בתוך הקו הירוק, פיגועי ירי ומטענים בשטחים	דיאלוג (ויכוח פנימי)	כפייה וקואופטציה	ניטרליות	יוני-ספטמבר 1995. לקראת הדיאלוג בחרטום
12	פיגועי ירי בשטחים	דיאלוג	דיאלוג	ניטרליות	אוקטובר-דצמבר 1995. הדיאלוג בחרטום
48	פיגועי התאבדות נגד יעדים ישראלים אזרחיים בתוך תחומי מדינת ישראל. פיגועי ירי ומטען בשטחים	דיאלוג (הבנות עם הרשות הפלסטינית)	קואופטציה	תמיכה (רבה)	ינואר-מארס 1996. חיסולו של יחיא עיאש
	הפסקת הפיגועים	דיאלוג	כפייה (פגיעה בתשתיות הדעווה)	התנגדות	אפריל-מאי 1996. הפסקת התהליך המדיני. סגר כבד על השטחים
13	פיגועים "לגיטימיים", בעיקר חטיפת חיילים ופגיעה בחיילים ובמתנחלים	דיאלוג ומחאה	דיאלוג	תמיכה	מאי-אוגוסט 1996. חילופי שלטון בישראל
12	הפיגוע בקפה "אפרופו" בתל-אביב	דיאלוג ומחאה	דיאלוג (אור ירוק)	תמיכה	ספטמבר 1996 - מארס 1997. פתיחת מנהרת הכותל והדיאלוג הלאומי
34	פיגועי התאבדות, פיגועי ירי והנחת מטענים בשטחים	דיאלוג	דיאלוג (אור ירוק)	תמיכה	אפריל-אוגוסט 1997. בנייה בהר חומה וכרוז החזיר
15	פיגועי ירי והנחת מטענים בשטחים	דיאלוג (בעיות פנימיות)	כפייה	ניטרליות	ספטמבר 1997. ניסיון חיסולו של ח'אלד משעל
27	פיגועי ירי והנחת מטענים בשטחים	דיאלוג (סכסוך פנימי)	כפייה (אי-היענות לדיאלוג)	תמיכה	אוקטובר 1997 - מארס 1998. שחרור שייח' יאסין מהכלא הישראלי
22	פיגועי ירי, הנחת מטענים ופיגוע התאבדות בכפר-דרום	דיאלוג	כפייה	תמיכה	אפריל-אוקטובר 1998. חיסולם של מנהיגי הזרוע הצבאית של החמאס

הערה: הנתונים על היקף הפיגועים וסוגיהם נלקחו ממחלקת ההיסטוריה בצה"ל

במדיניות הפיגועים של החמאס, והרשות נוקטת מדיניות של כפייה ושל עימות ביחס לחמאס, יביא הדבר לרגיעה – עד כדי הפסקה מוחלטת בפיגועים.

הכפפת מדיניות הפיגועים לשיקולים רציונליים נובעת מרצונה של הנהגת

הפנים לשמור על קיום התנועה. לכן כאשר הנהגת הפנים חשה איום מהותי על מקור העוצמה והסמכות שלה, קרי מעגל הדעווה (התעמולה לגיוס תומכים), היא תהיה מוכנה להקריב את המשך מימוש הג'יהאד. מידת הנכונות לפשרה היא פונקציה ישירה של הערכת גודל האיום. היטיב להביע עמדה זו מחמוד א-זהאר, ממנהיגיה הפוליטיים של תנועת החמאס: "מהן הפעולות הצבאיות? האם זהו אמצעי או מטרה? זהו אמצעי, ואם אמצעי משרת את המטרה, נשתמש בו. אם הוא אינו משרת אותו, אז למה להשתמש בו?"⁸

כפי שכבר צוין, הנהגת החוץ של החמאס נוטה פחות להתחשב באילוצי דעת הקהל והרשות הפלסטינית ולוחצת לבצע פיגועים בכל תנאי. אף על פי כן מנהלת החמאס בסופו של דבר מדיניות פיגועים בהתאם למתווה שהוצג לעיל. הסיבה: הנהגת החוץ בתנועה מודעת למגבלות כוחה במימוש החלטותיה, שכן היא עלולה במצבים מסוימים להישאר כמפקד ללא חיילים. כדי שזה לא יקרה היא חייבת להיות קשובה היטב לרחשי ליבה

ולעמדותיה של הנהגת הפנים, דהיינו להתחשב בעמדותיהן של דעת הקהל הפלסטינית ושל הרשות. הצורך להיות קשוב לשני אלה מביא בהדרגה לשינוי במאזן הכוחות בחמאס: חשיבותה של הנהגת הפנים הולכת וגדלה על חשבון מקומה של הנהגת החוץ.

בחינתה של מדיניות הפיגועים בשנים האחרונות מלמדת כי חל בה שינוי בשל הצורך להתחשב בדעת הקהל ובעמדת הרשות: אם בשנים הראשונות שלאחר הסכם אוסלו היתה מגמת התנועה לעבור ל"פיגועים איכותיים", ובכלל זה פגיעה בלב ליבה של מדינת ישראל, הרי שככל שחלף הזמן והתגבר לחצן של הרשות ושל דעת הקהל, כך גברה מגמת התנועה לאמץ מדיניות של ניהול "פיגועים לגיטימיים" מתמשכים, דהיינו פיגועים נגד חיילים ומתנחלים. פיגועים אלה מאפשרים לחמאס לממש את הג'יהאד, אך אינם נתפסים

כפוגעים באינטרסים פלסטיניים, ולכן מאפשרים לחזק את הלגיטימציה של התנועה ברחוב הפלסטיני. וכך ניסח גישה זו אחמד יאסין בראיון לטלוויזיה הישראלית: "חייל הוא רוצח, ויש לנו הזכות להרוג כל מי שרוצה להרוג אותנו.

המתנחלים הם כמו חיילים ואינם כשאר האזרחים, משום שהם מסתובבים כמושימים, גוזלים את אדמתנו ומגרשים את בני עמנו".⁹

הנכונות להתפשר בתחום של מדיניות הפיגועים באה לידי ביטוי גם בהגבלות שנטלה על עצמה התנועה, והראשונה שבהן היא נכונותה שלא להביך את הרשות הפלסטינית. כתוצאה מכך מאז אמצע 1996 נמנעת התנועה, אם כי לא באופן עקבי, מלקבל אחריות לפיגועים שביצעה. בחלק ניכר מפיגועיה, בניגוד אולי למה שניתן היה לצפות, לא נחשפה זהות המבצעים, אלא רק לאחר חקירה מאומצת – דבר שעומד בסתירה למטרות היסוד של כל ארגון טרור.

מעבר לכך מדגיש מערך התעמולה של התנועה באופן נחרץ כי מטרתה היא לסייע לרשות הפלסטינית ולעם הפלסטיני במימוש מטרותיהם, וכי פיגועיה של התנועה הם למעשה כלי עזר העומד לרשות הזרוע הפוליטית של הרשות הפלסטינית. אחמד יאסין אמר כבר באוקטובר 1995, כי על הרשות להבין שהפיגועים

שמבצעים אנשי החמאס הם בבחינת קלף מיקוח שנועד לסייע, וכי הם אינם מכוונים על מנת לפגוע בה. זאת משום שלרשות אין קלפי מיקוח אחרים מול ישראל שיסייעו לה להשיג את מבוקשה. ובלשונו של יאסין: "פעולות החמאס מקדמות את הסוגיה הפלסטינית ומונעות דחיקתה לקרן זוית".¹⁰

יחד עם זאת אין תנועת החמאס נוטשת את הכלי האסטרטגי של פיגועים איכותיים. כלי זה נתפס כבעל השפעה מהותית על הזירה, אך בגלל הבעייתיות הקשה הכרוכה בהפעלתו, נעשה בו שימוש רק כאשר קיימת לכך "הצדקה". "הצדקה" מבחינת החמאס היא פגיעה באינטרסים פלסטיניים מובהקים – דוגמת הטבח במערת המכפלה – או פגיעה במאזן ההרתעה של החמאס מול ישראל בעקבות פגיעה בבכירי התנועה, דוגמת יחיא עיאש והאחים

הנהגת החוץ של החמאס נוטה פחות להתחשב באילוצי דעת הקהל והרשות הפלסטינית ולוחצת לבצע פיגועים בכל תנאי

עוודאללה. יחד עם זאת, לפני כל תגובה גדולה פועלת החמאס כדי ליצור דעת קהל אוהדת וכדי להבטיח לפחות הסכמה בשתיקה מצד הרשות הפלסטינית. במקרים מסוימים, כאשר לא הצליחה התנועה ליצור דעת קהל אוהדת, היא העדיפה להימנע מתגובה.

כאן המקום להתייחס לטענה כי מטרת הפיגועים של

החמאס היא להכשיל את הסכמי אוסלו. טענה זו, הנשמעת בקרב חוגים שונים, מתבססת על העובדה שתנועת החמאס דוגלת בהשמדת ישראל ומתנגדת לחלוטין לכל פשרה עימה, וכי תהליך אוסלו עומד בניגוד גמור לעמדותיה האידיאולוגיות.

אולם אחת המסקנות הבולטות ממחקר זה היא שמדיניות הפיגועים של החמאס לא נועדה לשבש את התהליך המדיני. תנועת החמאס אומנם הייתה רוצה לראות בקריסתו של הסכם אוסלו, אך בפועל אין היא פועלת למיטוטו.

אברהים ע'ושה, דובר התנועה, אמר זאת במפורש בראיון: "פעולותיהם של גודי אל-קסאם אינם תגובה להסכמים. החמאס לא התחילה את המאבק במטרה להכשיל הסכמים כמו אוסלו ואחרים. ידוע לכול כי החמאס החלה את מאבק הג'יהאד שלה בתחילת האינתיפאדה... לא ייתכן שתתוכנן פעולה כדי להכשיל הסכם מדיני, אך לפעמים קורה שהפעולות מבוצעות במקרה בתחילתו או בסופו. לכן יש

פרשנים המסיקים מכך שתנועת החמאס מעוניינת להפסיק את התהליך המדיני. אך החמאס פועלת על-פי חובתה לג'יהאד הלאומי האיסלאמי במאבקה מול הכיבוש"¹¹.

באופן דומה התבטא מחמוד א-זהאר: "גורמים פלסטיניים וישראליים הסתמכו על

מחקרים אנליטיים ודיברו על כוונות להכשיל את הסכם אוסלו באמצעות פיגועים. אך הכשלת הסכמי אוסלו באמצעות פיגועים עלולה לגרור בעקבותיה מלחמת אזרחים פלסטינית, ואילו החמאס מעולם לא חתרה למלחמה מול הרשות הפלסטינית, אלא הדגישה שהיא משאירה לציבור הפלסטיני לבחור את הדרך שלדעתו היא הנכונה"¹².

עמדה זו של התנועה נראית

תמוהה. מדוע צריכה הנהגת החמאס – בשטחים ובחול – להתנצל ולהסביר שהפיגועים לא נועדו להכשיל את התהליך המדיני, בעוד שבפועל תהליך זה הוא "מוקצה", ועל-פי האידיאולוגיה של החמאס צריך לעשות הכול כדי להכשילו? התשובה לכך נעוצה בחשיבותה של דעת הקהל בתהליכי קבלת ההחלטות בחמאס. רוב הפלסטינים תמכו בהסכם בצורה גורפת, וכל פגיעה בו נתפסה כפגיעה באינטרס הפלסטיני. האידיאולוגיה של החמאס אינה מתירה לפגוע במה שהמוני

הפלסטינים מגדירים בתור האינטרס שלהם – גם אם אינטרס זה עומד בניגוד לתפיסתה האידיאולוגית. יתר על כן, תנועת החמאס תשאף תמיד להימנע בכל מחיר ממלחמת אחים ומעימות עם הרשות הפלסטינית מתוך הבנה כי עימות כזה עלול להביא לחיסול התנועה.

מכל האמור לעיל גם ברור כי טוענים מי שטוענים כי פיגועי החמאס הם פונקציה של יכולת בלבד ולא של שום

שיקול אחר. אלה

שטוענים כך

מייחסים לחמאס

התנהגות לא

רציונלית – מה

שעומד בסתירה

מוחלטת לכל

עבודת מחקר זו.

חסידי הגישה

שלפיה "רק היכולת

קובעת את פעילות

החמאס" מצביעים

על תוכניות פיגועים

מרחיקות לכת

שסוכלו בעקבות

חשיפתן של חוליות

טרור, ולטענתם יש

אם בשנים הראשונות שלאחר הסכם אוסלו היתה מגמת התנועה לעבור ל"פיגועים איכותיים", ובכלל זה פגיעה בלב ליבה של מדינת ישראל, הרי שכל שחלף הזמן והתגבר לחצן של הרשות ושל דעת הקהל, כך גברה מגמת התנועה לאמץ מדיניות של ניהול "פיגועים לגיטימיים" מתמשכים, דהיינו נגד חיילים ומתנחלים

להתייחס לכל תוכנית כזאת כאילו מדובר בפיגוע שהתממש. למשל, בעקבות הריגתם של האחים עוודאללה נכתב בעיתונות כי לחולייתם הייתה – בין היתר – תוכנית להרעיל מי שתייה המסופקים לתושבי ישראל. לדעתי אין לראות בכך תוכנית לביצוע מייד, שסוכלה רק הודות

להריגת האחים, אלא תוכנית מגרה – בדומה לתוכניות מגרה שמכינים צבאות לקראת תרחישים שונים, ובכללם תרחישים קיצוניים. קיומה של תוכנית מבצעית אינו מצביע בהכרח

באמצעות הפעלת חוליות של ערבים ישראלים משיגה תנועת החמאס שתי מטרות בעת ובעונה אחת: היא גם מנהלת ג'יהאד לפי האידיאולוגיה שלה וגם חוסכת לעצמה עימות אפשרי עם הרשות הפלסטינית

על החלטה להוציאה אל הפועל.

עם זאת מקובלת עלי הטענה שבתנועה גדולה כמו החמאס ייתכנו חריגות מסוימות מהמדיניות המוכתבת – בעיקר בגלל המבנה הביזורי שלה. אבל בגלל אופיה של התנועה ובשל המשמעת הרבה המאפיינת את חברה ניתן לקבוע כי הנהגת החמאס קובעת את קו הפעולה, ואילו החוליות הצבאיות פועלות במסגרת ההנחיות שקיבלו. הן יכולות לחרוג מעט לכיוון המוקצן יותר, אך לא בהרבה. מקובלת עלי בהקשר זה התבטאותו של שייח' אחמד יאסין שאמר כי הזרוע הצבאית מנווטת את פעילותה בהתאם לעקרונות המדיניים שמתווה ההנהגה הפוליטית; קווי מדיניותה מהווים בסיס להחלטות אופרטיביות, וכי אם יכריז על הפסקת אש זמנית, תציית לכך הזרוע הצבאית של התנועה.¹³

ולבסוף הוכחה אחרונה בדבר ההתנהלות הרציונלית של החמאס: התנועה משתדלת לבצע פיגועים בתוך הקו הירוק

באמצעות חוליות של ערבים אזרחי ישראל. כך היה, למשל, בניסיונות הפיגוע בטבריה ובחיפה בספטמבר 1999. בכך משיגה תנועת החמאס שתי מטרות בעת ובעונה אחת: היא גם מנהלת ג'יהאד לפי האידיאולוגיה שלה וגם חוסכת לעצמה עימות אפשרי עם הרשות הפלסטינית.

הערות

1. ראו: אמנת החמאס, סעיפים 14-15
2. מוסא אבו מרזוק, פלסטין אל-מסלמה, יוני 1994
3. מאז הקמת החמאס העלו מנהיגי התנועה בשורה של מקרים הצעות להפסקת אש: מחמוד א'זהאר במארס 1988; אחמד יאסין בא'נהאר ב-3 באפריל 1988; אבו מרזוק באפריל 1994. דיון מורחב על ההדנה (הפסקת אש) בחמאס ניתן למצוא בספרו של ח'אלד אל-חרוב, חמאס: אל-פכר ואל-ממארסה א-סיאסיה, (חמאס: החשיבה והפעילות המדינית), ביירות, המרכז למחקרים פלסטיניים, נובמבר 1996. אל-ח'רוב הוא פעיל חמאס מרכזי היושב בבריטניה. שימש בעבר כעורך משנה בפלסטין אל-מסלמה.
4. מחמד שביר מצוטט במסמך שהופץ על-ידי אגודת הסטודנטים המוסלמים בפלסטין תחת הכותרת "חכם אצלח מע אליהוד" (סוגיית הפיוס עם היהודים), ללא תאריך.
5. ח'ליל נופל, רויטרס, 24 במאי 1996
6. אחמד יאסין, אל-קדס, 27 באוקטובר 1995
7. מתי שטיינברג, "אש"ף מול האיסלאם הפונדמנטליסטי הפלסטיני", בתוך הלכה למעשה – זרמים פונדמנטליסטיים לנוכח בעיות אזורנו, מכון דיוויס, יולי 1989
8. מחמוד א'זהאר, א'נהאר, 25 באוקטובר 1995
9. אחמד יאסין, הטלוויזיה הישראלית (ערוץ 2), 28 בינואר 1998. ראו גם: צות אל-ח'רוב, 28 בינואר 1998
10. B.B.C., 23 בנובמבר 1995
11. אל-אורדון, 9 באוקטובר 1995
12. מחמוד א'זהאר, אל-קדס, 25 באוקטובר 1995
13. אחמד יאסין, הטלוויזיה הישראלית, 22 בינואר 1998. ראו גם נזאר רמדאן בראיון לליברסיון, 31 ביולי 1997, שבו אמר כי "לזרוע הצבאית אין אסטרטגיה המנוגדת לזו של ההנהגה המדינית".

